

neminde pek çok Arapça eser Latince'ye çevrildi. Müslümanlar Sicilya'da savaşlar sırasında harap olan Palermo gibi şehirleri yeniden inşa ettiler ve bu şehirlerde ortaya koydukları eserlerle Sicilya mimarisi İslâm sanatından etkilendi. Müslümanlar tarafından yetiştirilen pek çok bitki de Sicilya yoluyla Avrupa'da tanındı ve üretil-di.

Osmanlı-Sicilya İlişkileri. Akdeniz'deki Türk denizcileri, Sicilya adasını İslâm coğrafyacılarının yazdıklarından ve dostluk kurdukları Afrikalı müslüman denizcilerden öğrendiler. Özellikle Pîrî Reis'in *Kitâb-ı Bahriyye*'sinde "Çiçilye" diye yazılan Sicilya'nın liman şehirleri, ziraî zenginliği ve büyük bir üne sahip olan Etna yanardağı hakkında çeşitli bilgiler yer almaktadır. Pîrî Reis'e göre Sicilya dağlık, sulak ve verimli bir ada olup çevresi 700 mildir ve içinde 700 kale bulunmaktadır. XVI. yüzyılda artan korsanlık, esir ticareti, resmî ve kaçak mal taşımacılığı gibi faaliyetler Sicilya'da belirli bir hareketliliğe yol açtı. Osmanlılar'ın buraya her zaman büyük bir donanma gönderebileceği endişesi Palermo, Siracusa ve Katanya gibi şehirlerin tahkim edilmesine, sahillere çok sayıda kule yapılmasına sebep oldu. Ancak Osmanlı Devleti buraya doğrudan bir sefer açmadı; XVII. yüzyılın başlarında Palermo ve diğer bazı yerlere yapılan akınlar ocaklara mensup Türk denizcileri tarafından gerçekleştirildi.

Osmanlılar'ın Sicilya ile olan ilişkileri daha çok Garp ocaklarının eyaletlerinin aralığıyla gelişti ve genelde ticarî boyutlarda kaldı. Akdeniz'de faaliyet gösteren bu eyaletlere mensup denizcilerin batı yönüne yapılan seferler sırasında adayı taniyan müslüman denizcilerden ve adaya gelip giden diğer kişilerden haber topladıkları bilinmektedir. Sicilya, XVII ve XVIII. yüzyıllarda Garp ocaklarının Batılı devletlerle yaptıkları antlaşmalarda ticarî ilişkiler sebebiyle yer alması yanında iki taraf arasında meydana gelen esir alma ve din değiştirme gibi olaylar önemli gelişmelere yol açtı. 1644 yılında müphem bir şehzadenin hristiyanlaştırılıp Padre Ottomano adıyla dolaştırılması ve Ma'noğlu Fehreddin'in adaya gelip yardım istemesi iz bırakan olaylardandır. Osmanlı Devleti, 1734'te Napoli'de bağımsızlığını ilân eden Regno di Due Sicilie (İki Sicilya Krallığı / Sicilyateyn) devletiyle 1740'ta doğrudan temasa geçti ve Napoli'ye elçi gönderdi. Buna dair ve Osmanlı hariciyesinin Sicilya'da konsolos yahut vekil bulundurmaları hakkında az da olsa belge mevcuttur.

İtalya'da birliğin kurulması sırasında Sicilyalı aydınlardan ünlü şarkiyatçı ve siyasetçi Michele Amari, geçmiş dönemlerdeki İslâm medeniyetinin kendilerine bıraktığı zengin mirası öne sürerek adanın bağımsızlığı yönünde çok çaba gösterip ilmi çalışmalar yaptıysa da başarı kazanamadı. XIX. yüzyılın ortasında birliğin kurulması üzerine Sicilya'da yaşanan göç hareketi sırasında bir kısım Sicilyalı İstanbul, İzmir, Trabzon, Edirne, Samsun ve İskenderun gibi Osmanlı liman şehirlerine yerleşti. Ancak İtalya'nın özellikle 1950'den sonra kalkınması üzerine bunların büyük bir kısmı ülkelerine geri döndü ve ayrıldıkları yerlerde çeşitli izler bıraktı. 1990'da yapılan araştırmalara göre Sicilya'da 30.000'e yakın müslüman bulunmakta, bunların çoğunluğunu Palermo, Ragusa, Katanya ve Agrigento şehirlerinde oturan Tunus, Fas ve Senegalliler oluşturmaktadır. Tunus hükümeti Palermo'da bir cami yaptırıp yönetimini kendi üzerine aldı. Katanya'da Libya, İslâm döneminden kalma bir binayı restore ettirerek camiye çevirdi ve Hz. Ömer'e adadı. Müslümanların 827'de Sicilya'ya ilk çıktıkları yer olan Mazara del Vallo'da tarihî geleneği yaşatmak üzere Arapça öğretilen bir lise, Mâzerî adına bir araştırma merkeziyle Michele Amari'nin adına kurulmuş bir ilmi araştırma merkezi bulunmaktadır. İslâm medeniyetinin bıraktığı izler günümüzde de ayrıntılı olarak incelenmekte, Palermo Üniversitesi bünyesindeki Doğu Araştırmaları Merkezi geleneksel araştırmaları daha ileri götürmeye çalışmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Pîrî Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (nşr. Ertuğrul Zekâi Ökte v.dğr.), İstanbul 1988, III, 1041-1077; M. Amari, *Storia dei Musulmani di Sicilia*, Firenze 1854-72, I-III; a.m.f., *Biblioteca Arabo-Sicula*, Lipsia 1857, I-II; a.m.f., *Le Epigrafi Arabiche di Sicilia*, Palermo 1875; S. Bono, *I corsari barbareschi*, Torino 1964, s. 41-52, 136-171; M. M. Moreno, *el-Müslimûn fi Şikilliyeye*, Beyrut 1968; U. Rizzitano, *Storia e cultura nella Sicilia sarsana*, Palermo 1975; Aziz Ahmad, *A History of Islamic Sicily*, Edinburgh 1975; F. Gabrieli – U. Scerrato, *Gli Arabi in Italia*, Milano 1979, s. 35-105, 149-165, 167-221, 578-590, 599-609, 611-628; F. Gabrieli, *Pagine Arabo-Sicilliane*, Mazara del Vallo 1986; Hasan Hallâk, *el-'Alâkatü'l-haâdriyye beyne's-şark ve'l-ğarb fi 'uşûri'l-vüştâ*, Beyrut 1986, s. 112-165; S. Bono, *Siciliani nel Maghreb*, Mazara del Vallo 1989; G. Bonaffini, *La Sicilia e i barbareschi Incursioni corsare e riscatto degli schiavi (1570-1606)*, Palermo 1993; *Del Nuovo sulla Sicilia Musulmana: Giornata di studio, Roma, 3 maggio 1993* (ed. B. M. A. Scarcia), Roma 1995; B. Lavagnini, *Scritti di Storia: Sulla Grecia Antica, Bizantina e Moderna*, Caltanissetta 1997; J. Johns, *Arabic Admi-*

nistration in Norman Sicily: The Royal Divân, Cambridge 2002; *La Sicilia à l'époque islamique ...* (der. A. Molinari – A. Nef, *Mélanges de l'École Française de Rome, Moyen Âge*, CXVII/1 içinde), Roma 2004 (on sekiz araştırma içermektedir); Şerafettin Turan, "Osmanlı İmparatorluğu ile İki Sicilya Krallığı Arasındaki Ticaretle İlgili Gümrük Tarife Defterleri", *TTK Belgeler*, IV (1967), s. 79-167; Gümeç Karamuk, "II. Friedrich von Hohenstaufen'in İslam Dünyası ile İlişkileri ve Arapça Kroniklere Yansımaları", *TTK Belleten*, LVII/219 (1993), s. 447-479; Fikret Işıltan, "Sicilya", *İA*, X, 589-596; R. Traini, "Şikilliya", *El²* (İng.), IX, 582-589; G. Oman, "Şikilliya", a.e., IX, 589-590; Vincenza Grassi, "Şikilliya", a.e., IX, 590-591.

MAHMUT H. ŞAKIROĞLU

SİCİSTAN

(bk. SİSTAN).

SİCİSTÂNÎ,

Abdullah b. Süleyman

(bk. İBN EBÜ DÂVÜD).

SİCİSTÂNÎ, Ebû Hâtım

(أبو حاتم السجستاني)

Ebû Hâtım Sehl b. Muhammed
b. Osmân b. Kâsım (Yezîd)
el-Cüşemî es-Sicistânî
(ö. 255/869)

Arap dili ve edebiyatı,
Kur'an ilimleri,
hadis ve ahbâr âlimi, râvi.

165 (781) yılı civarında Sicistan'da veya Tüster'de doğdu. Aslen Tüsterli olup Kirman ve Sicistan'da ticaret yaptıktan sonra Sicistan'a yerleşen Fars asıllı zengin ve nüfuzlu bir aileye mensuptur. Cüşemî nisbesi, Benî Cüşem'in (Cüşem b. Muâviye ?) mevlâsı olmasıyla alakalıdır. Doğduğu yerde bir süre eğitim gördükten sonra tahsilini ilerletmek amacıyla genç yaşta Basra'ya gitti ve Bağdat'a yaptığı kısa bir seyahat dışında hayatını burada geçirdi. Başta kendisinden *Kitâbü Sibeveyhi*'yi iki defa okuduğu Ahfeş el-Evsat ile kuraat hocası Ya'kûb el-Hadramî, Ma'mer b. Müsennâ, Asmaî, Ebû Zeyd el-Ensârî olmak üzere Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Hârûn et-Tevvezî, Dûrî, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, Halef el-Ahmer, Ahmed b. Hâris el-Harrâz, Muhammed b. Ubeydullah el-Utbî, Ali b. Ubeyde er-Reyhânî, İbn Sellâm el-Cumahî, Ravh b. Ubâde, Medâinî, Amr b. Kirkire, Eyyûb b. Mütevekkil, Sellâm et-Tavîl gibi âlimden kıraat, Kur'an ilimleri, Arap dili grameri ve

lugatı, garîb ve nevâdir, şiir ve edebiyat, hadis, fıkıh, tefsir gibi alanlarda ders aldı. Siyasetten ve yöneticilerden uzak sakin bir hayat yaşadı. Babasından ve amcasından kalan zengin mirası (100.000 dinar) ilim yolunda harcadı; çok sayıda eser yazmak ve sayısız öğrenci yetiştirmekle temayüz etti. Bunlar arasında başta hayatı hakkındaki bilgilerin çoğunu nakleden Müberred ile İbn Düreyd olmak üzere Sükkerî, İbn Kuteybe, *Sünen* sahipleri Ebû Dâvûd ile Nesâî, Bezzâr, İbn Huzeyme, Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî, Ebû Bişr ed-Dûlâbî, Râmhürmûzî, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, İbn Sâid el-Hâşimî, Yemût b. Muzerra' gibi âlimler sayılabilir. Güzel sesiyeye tanınan Ebû Hâtîm'in Basra merkez camisinde yaptığı altmış yıllık imam hatiplik görevi esnasında hiçbir gün kıraat hatası (lahn) yapmadığı kaydedilir (İbnü'l-Cezerî, I, 320). Aynı zamanda Hâşimoğulları'na mensup Basra valilerinin emlakine ilişkin hesap işleriyle (Zübeydî, s. 96) ve kitap ticaretiyle uğraşıyordu. Pek çok değerli kitabı ihtiva eden zengin kütüphanesine öldüğünde 14.000 dinar değer biçilmiş ve Sicistan hâkimi Ya'kûb b. Leys es-Saffâr tarafından satın alınarak Sicistan'a nakledilmiştir. Öğrencisi İbn Düreyd'in rivayetine göre Sicistânî 255 yılı Muharrem (veya Receb) ayında (Ocak veya Haziran 869) doksan yaşlarında Basra'da vefat etti, cenaze namazı Basra Valisi Süleyman b. Ca'fer tarafından kıldırılarak Sürretü'l-musallâ'da defnedildi. Dürüst ve cömert olan, şaka ve espriden hoşlanan bir kişiliğe sahip bulunan Ebû Hâtîm her gün 1 dinar sadaka verir, gecenin önemli kısmını ilim ve ibadetle geçirirdi.

Ebû Hâtîm, Câhiliye devri Arap dili, şiiri, ahhâr ve edebiyatı, lugat, garîb, nevâdir, aruz ve muamma, kıraat ve Kur'an ilimlerinde derin vukufuyla tanınmıştır. Güvenilir bir râvi olarak hocası Ahfeş el-Evsat'ın eserlerini ve kendisinden iki defa okuduğu *Kitâbü Sibeveyhi*'yi rivayet etmiş, öğrencisi Müberred de bu eserin en önemli râvilerinden olmuştur. Asmaî, hocası olmasına rağmen Kur'an ilimlerinde derin vukufu sebebiyle Ebû Hâtîm'le karşılaştığında ayağa kalkar, hocası Ebû Zeyd el-Ensârî de kendisinden sonra kimden okuyacaklarını soran Basralılar'a Ebû Hâtîm'i tavsiye ederdi. Kendisi Basra gramer okuluna taassup derecesinde bağlı olup Küfe âlimlerine güvenmez ve onları önemsemezdi. Orta düzeyde bir şair olan Sicistânî'nin ulemâ üslûbunda nazmedilmiş bazı şiirleri çeşitli kaynaklarda yer alır (meselâ bk. İbnü'l-Kiftî, II, 60).

Eserleri. Ebû Hâtîm elliden fazla eser kaleme almış olup pek azı günümüze kadar gelebilen başlıca eserleri şunlardır: **1.** *Kitâbü'l-Ezâd* (nşr. August Haffner, *Selâsetü kütüb fi'l-ezâd* içinde, Beyrut 1912, s. 71-162; nşr. Muhammed Abdülkâdir Ahmed, Kahire 1991; nşr. Muhammed Avde Selâme Ebû Cüreyy, Kahire 1994). **2.** *el-Farq beyne'l-âdemoiyyîn ve beyne külli zî rûh*. İnsanlarla diğer canlılar arasındaki benzer organların isim farklarına dair bir sözlüktür (nşr. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, *MMîr*, XXXVII/1 [Bağdat 1986], s. 206-260; *Kitâban fi'l-farq* içinde, Beyrut 1407/1987, Sâbit b. Ebû Sâbit'in *Kitâbü'l-Farq*'i ile birlikte; *Nuşûş muhakkaka fi'l-luga ve'n-naḥv* içinde, Musul 1991, s. 181-245). **3.** *Fe'altü ve ef'altü*. Sülâsisi ile if'âl kalıbı aynı anlamda olan fiillerle ilgili bir sözlüktür (nşr. Halîl İbrâhîm el-Atıyye, Basra 1393/1973; Beyrut 1416/1996). Abdülkerîm el-Azbâvî eseri *Fe'ale ve ef'ale* adıyla Asmaî'ye nisbetle yayımlanmıştır (*Mecelletü'l-Bahşi'l-ilmî*, IV, Mekke 1401). **4.** *Fuḥûletü's-su'arâ* (*Sü'âlâtü Ebî Hâtîm es-Sicistânî li'l-Asma'i ve reddühü 'aleyhi fi fuḥûleti's-su'arâ*; nşr. Muhammed Abdülkâdir Ahmed, Kahire 1411/1991; nşr. Muhammed Avde Selâme Ebû Cüreyy, Kahire 1994). **5.** *el-Kerm*. Bağcılık ve üzümle ilgili kelimeler ve tabirler sözlüğüdür (nşr. August Haffner, *el-Bülgâ fi şüzûri'l-luga* içinde Asmaî'nin eseri olarak Sicistânî'nin rivayetiyle neşredilmiştir, Beyrut 1914, s. 73-94). **6.** *el-Mu'ammerûn mine'l-'Arab ve turafun min aḥbârihim ve mâ kâlûhu fi muntehâ a'mârihim* (nşr. Ignaz Goldziher, "Abhandlungen zur Arabischen philologie", Leiden 1899, Almanca tercümesiyle; nşr. Ahmed Nâcî, Kahire 1323; tashih M. Emîn el-Hancî, Kahire 1325/1907; Tâif 1400/1980; nşr. Muhammed İbrâhîm Selîm, Kahire 1413/1993). **7.** *el-Veşâyâ*. Mev'iza, nasihat ve ahhâra dairdir (nşr. ve Almanca trc. Ignaz Goldziher, Leiden 1896). Son iki eser birlikte de yayımlanmıştır (*el-Mu'ammerûn ve'l-Veşâyâ*, nşr. Ignaz Goldziher, Almanca tercümesiyle, Leiden 1899; tashih M. Emîn el-Hancî, Kahire 1323/1905; nşr. Abdülmün'im Âmir, Kahire 1961; nşr. Muhammed İbrâhîm Selîm, Kahire 1993). **8.** *el-Müzekker ve'l-mü'enneş*. Arap dilinde eril-dişil kelimeler meselesi ve bunlara dair bir sözlüktür (nşr. İzzet Hasan, Beyrut-Halep, ts. [1997]; nşr. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, Dimaşk 1481/1997). Eser, Nihad M. Çetin tarafından *Abû Hâtîm as-Sicistânî ve Kitâb al-Muḍakkâr va'l-muannaḥ*'ı adıyla doktora tezi olarak tahkik edilmiştir (İÜ Ed. Fak., 1958). İbrâhîm

es-Sâmerrâî'nin (*Risâletü'l-İslâm*, VII-VIII [1969], s. 85-112; *Resâ'il ve nuşûş* içinde, s. 93-105, bk. bibl.) ve İbtisâm es-Saffâr'ın *et-Tegkîr ve't-te'nîş* (*Mecelletü'l-Belâğ* içinde, yıl 8-10, Bağdat 1971-1972, III/8, s. 48-57; III/9, s. 64-71; III/10, s. 53-59) adıyla Ebû Hâtîm'e nisbetle neşrettikleri eser ona ait değildir (Cennâbî, XXXV/3 [1984], s. 188-224). **9.** *en-Naḥle/en-Naḥl*. Hurma ve hurma ziraatıyla ilgili giriş niteliğinde bilgilerden sonra ilgili kelime ve tabirleri açıklayan lugatla alakalı bir eserdir (nşr. Bartolomeo Lagumina *Il Libro della Palma, di Abi Hâtîm as-Sicistânî*, Palermo 1873 ve Atti della Reale, VIII/4, Roma 1891, s. 5-41; nşr. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, *el-Mevrid*, XIV/3 [Bağdat 1405/1985], s. 107-158; *Nuşûş muhakkaka fi'l-luga ve'n-naḥv* içinde, Musul 1991, s. 99-179; nşr. İbrâhîm es-Sâmerrâî, Riyad 1405/1985; Beyrut 1405/1985). **10.** *Şerḥu Dîvânî't-Tufeyl el-Ğanevî* (nşr. Fritz Krenkow, London 1927; nşr. M. Abdülkâdir Ahmed, Beyrut 1968). **11.** *Şerḥu Dîvânî'l-Huṭay'e* (İbnü's-Sikkî ve Sükkerî şerhleriyle birlikte, nşr. Nu'mân Emîn Tâhâ, Kahire 1958). **12.** *Tefsîru garîbi mâ fî Kitâbi Sibeveyhi mine'l-ebniye* (nşr. Muhsin b. Sâlim el-Umeyrî, Mekke 1414/1993; nşr. Muhammed Ahmed ed-Dâli, Dimaşk 1422/2001). **13.** *Ma'rîfetü iştikâka esmâ'in naṭaka bihe'l-Kur'ân ve câ'et bihe's-sünnetü ve'l-aḥbâr* (yüksek lisans tezi, 1407, Süleyman b. Hamed es-Sakrî, Muhammed b. Suûd Üniversitesi). **14.** Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın *Mecâzû'l-Kur'ân*'ının tenkidine dair eser (yazması için bk. Sezgin, IX, 66). **15.** *Ġarîbü'l-Kur'ân*. Eser üzerinde Josef Felichenfeld'in *Ein einleitender Beitrag zum Ġarîbü'l-Kur'ân nebst einer Probe aus dem Lexicon des Seğestânî* adlı bir çalışması vardır (Wien 1892). **16.** *Şerḥu Nevâdiri Ebî Zeyd* (*Mâ ketebehü Ebû Hâtîm 'ale'n-Nevâdir li-Ebî Zeyd*). Ahfeş el-Asgar ve Ebû Hâtîm'in lugat izahlarıyla birlikte intikal eden Ebû Zeyd'in *en-Nevâdir*'inin neşrine esas olan nüsha bir râvinin müdahale ölçülerini aşan açıklama ve tefsirlerle doludur. Nihad M. Çetin, Ebû Zeyd'in eserinin Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan nüshasının (nr. 1046 mükerrer) aslında Ebû Hâtîm'in şerhi, neşre esas olan nüshanın da Ahfeş el-Asgar'ın şerhi sayılabileceğini söyler.

Ebû Hâtîm es-Sicistânî'nin kaynaklarda adı geçen *el-Kurâ'ât*'ı Basralılar'ın ilim âlemine karşı övündükleri dört eserden biri kabul edilmiştir (diğerleri Halîl b. Ahmed'in *Kitâbü'l-Ayn*'i, Sibeveyhi'nin *el-Kitâb*'ı, Câhiz'in *Kitâbü'l-Hayevân*'ı). İbnü'l-Cezerî, Si-

cistânî'nin bu eserinde meşhur yedi kıraate bağlı kaldığını söylemiş ve rivayette bulunduğunu kimselerin isimlerini belirtmiştir (*Ğāyetü'n-nihāye*, I, 320). Yine sadece adı bilinen *Kitāb fi'n-naḥv*'i de (*Muhtaşar fi'n-naḥv*) Horasan ve Sicistan Emiri Ya'küb b. Leys es-Saffâr'ın muhtasar bir nahiv kitabının yazılmasını istemesi üzerine Sıbeveyhi ve Ahfeş el-Evsat'ın görüşleri esas alınarak kaleme alınmıştır (Zübeydî, s. 95). Sicistânî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Cerād*, *ed-Dir'ü ve't-tirs*, *el-Feşāḥa*, *Ḥalku'l-insân*, *el-Ḥarru ve'l-berd*, *eş-Şemsü ve'l-kamer*, *el-Leylî ve'n-neḥâr*, *el-Ḥaşerât*, *el-Ḥuşb ve'l-kaḥt*, *el-Hicâd*, *el-İbîl*, *el-İdgām*, *İş-lâḥu'l-müzâl ve'l-müfsed*, *el-İtbâ'*, *el-İhtilâf* (*İhtilâfî'l-meşâḥif*), *el-Kısıyy ve'n-nibâl ve's-sihâm*, *el-Libe'* ve'l-leben ve'l-ḥalib, *el-Makşûr ve'l-memdûd*, *Mâ telḥanü fihî'l-âmm*, *el-Muhtaşar fi'n-naḥv*, *Kitābü'l-Mu'ammâ*, *en-Nakṭ ve's-şekl*, *es-Sibâ'*, *es-Süyûf ve'r-rimâḥ*, *eş-Şevk ile'l-vaṭan*, *eş-Şitâ'* ve's-şayf, *et-Tayr*, *el-'Uşb ve'l-bakl*, *el-Vakfî ve'l-ibtidâ'*, *el-Vuḥûş*, *ez-Zer'*, *eş-Şecer ve'n-nebât*, *el-Makâtî'* ve'l-mebâdî', *en-Ne-vâdir*, *el-Ezmine*, *İ'râbü'l-Kur'ân*, *Cemâhîrü'l-'Arab*. Bazı kaynaklarda şu eserler Sicistânî'ye ait olmadığı halde ona nisbet edilmiştir: *el-'Azame*, *el-Ğāye fi'l-kırâ'âtî'l-iḥdâ 'aşrete*, *el-Hemze*, *el-Miyâḥ*, *et-Tezkîr ve't-te'nîs*, *ez-Zîne* (*el-Müzekker ve'l-mü'enneş*, nşr. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, neşredeninin girişi, s. 21-22). Sicistânî hakkında M. Nihat Çetin'in doktora çalışması dışında (yk.bk.) Saïd Câsim ez-Zebîdî *Ebû Hâtîm es-Sicistânî er-Râviye* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1974, Câmiatü Bağdad).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Hâtîm es-Sicistânî, *el-Müzekker ve'l-mü'enneş* (nşr. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin), Dimaşk 1418/1997, neşredeninin girişi, s. 12-32; a.e. (nşr. İzzet Hasan), Beyrut-Halep, ts. (Dârü's-şarkî'l-'Arabî), neşredeninin girişi, s. 6-28; a.mlf., *Tefsîru ġaribi mâ fi Kitâbi Sıbeveyhi mine'l-lebniye* (nşr. M. Ahmed ed-Dâli), Dimaşk 1422/2001, neşredeninin girişi, s. 5-51; a.e. (nşr. Muhsin b. Sâlih el-Umeyrî), Mekke 1414/1993, neşredeninin girişi, s. 7-23; a.mlf., *Fe'al-tû ve ef'altû* (nşr. Halîl İbrâhîm el-Atıyye), Beyrut 1416/1996, neşredeninin girişi, s. 5-77; a.mlf., *Kitâbü'n-Naḥl* (nşr. İbrâhîm es-Sâmerrâî), Riyad 1405/1985, neşredeninin girişi, s. 9-25; a.mlf., *Kitâbü'n-Naḥle* (nşr. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, *el-Mevrid*, XIV/3, Bağdad 1985 içinde), s. 107-158; a.mlf., *el-Fark beyne'l-âdemîyyîn ve beyne küllî zî ruh* (nşr. Hâtîm Sâlih ed-Dâmin, *MMİlr*, XXXVII/1 [1986] içinde), s. 206-260; Ebû't-Tayyib el-Lugavî, *Merâtibü'n-naḥviyyîn* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1375/1955, s. 80-82; Sirâfî, *Aḥbârü'n-naḥviyyîne'l-Başriyyîn* (nşr. M. İbrâhîm el-Bennâ), Kahire 1405/1985, s. 102-104; Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Ṭabaḳâtü'n-naḥviyyîn ve'l-lugaviyyîn*

(nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Kahire 1984, s. 94-96; Ali b. Hasan b. Muâviye, *el-Muḥtâr mine'l-Muktebes* (tıpkıbasım: Fuat Sezgin), Frankfurt 1410/1990, s. 2-16; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 58-59; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ'* (nşr. İbrâhîm es-Sâmerrâî), Zerkâ (Ürdün) 1405/1985, s. 145-148; Yâkût, *Mu'cemü'l-üde-bâ'*, XI, 263-265; İbnü'l-Kiftî, *İnbâḥü'r-ruvât*, II, 58-64; Yağmûrî, *Nûrû'l-kabes el-muhtaşar mine'l-Muktebes* (nşr. R. Sellheim), Wiesbaden 1384/1964, s. 225-228; İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 430-433; İbnü'l-Cezerî, *Ğāyetü'n-Nihāye*, I, 320-321; Brockelmann, *GAL*, I, 107; *Suppl.*, I, 167; Nihad M. Çetin, *Abû Hâtîm as-Sicistânî ve Kitâb al-Muḍakkar va'l-muannaḥ'i* (doktora tezi, 1958), İÜ Ed. Fak., s. 40-43; a.mlf., "Arap Dili Sarf ve Nahvine Dair Üç Eser", *ŞİM*, III (1959), s. 162-164; Sezgin, *GAS*, IV, 336; VII, 348; IX, 66; İbrâhîm es-Sâmerrâî, *Resâ'il ve nusûş fi'l-luġa ve'l-edeb*, Beyrut 1991, s. 93-105; İbtisâm es-Saffâr, "et-Tezkîr ve't-te'nîs", *Mecelletü'l-Belâġ*, III/8, Bağdad 1971, s. 48-57; III/9 (1972), s. 49-71; III/10 (1972), s. 53-59; Tânk Abdüavn el-Cenâbî, "Kitâbü'l-Müzekker ve'l-mü'enneş", *MMİlr*, XXXV/3 (1984), s. 188-224.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

SİCİSTÂNÎ, Ebû Süleyman

(أبو سليمان السجستاني)

Ebû Süleymân Muhammed b. Tâhir
b. Behrâm es-Sicistânî el-Mantıkî
(ö. 391/1001 [?])

Meşşâî ve Yeni Eflâtuncu
eğilimleriyle tanınan filozof.

Doğum tarihiyle ilgili kesin bilgi yoktur. Mantıkta gösterdiği üstün başarıdan dolayı "Mantıkî" unvanıyla da anılır. İran'ın doğusundaki Sicistan (Sistan) bölgesinde dünyaya geldiği, Hanefî fikhî öğrendiği sırada Helenistik dönemden intikal eden Yunan ilim ve felsefesiyle de ilgilendiği ve Grek kültürüne aşına olan Sicistan Emiri Ebû Ca'fer b. Bâbeveyh ile aralarında samimi bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır (*Müntehabü Şivânî'l-hikme*, s. 311, 315-320). 923-963 yılları arasında hüküm süren emîrle Sicistânî'nin münasebetinin 939'dan önceki tarihlerde gerçekleştiği talebesi Ebû Hayyân et-Tevhîdî'nin naklettiği bir olaydan öğrenilmektedir. Buna göre Abdülazîz b. Nübâte 327'de (939) Bağdat civarında doğduğunda Sicistânî'den çocuğun yıldız falına bakması istenmişti (*el-Mukâbesât*, s. 265). Bu durumda filozof söz konusu tarihten önce Fârâbî'nin Bağdat'ta bulunduğu sırada şehre gelmiş olmalıdır. Fakat kaynaklar, onun Fârâbî ile değil daha çok talebesi Yahyâ b. Adî ile olan ilişkisi üzerinde durmaktadır. Daha Sicistan'da iken Emîr Ca'fer'in sarayındaki ilmî ve fikrî sohbetlere katıldığı ve Fârâbî'den sonra Bağdat mantık okulunun

meşhur hocası Yahyâ b. Adî'nin derslerini takip ederek kısa zamanda kendisinden söz ettirdiği dikkate alınırsa Sicistânî'nin X. yüzyılın ikinci on yılında doğduğu söylenebilir. İbnü'n-Nedîm, "Onun doğduğu yıl ..." dediği halde tarih vermemiştir (*el-Fihrist*, s. 322). Mirza Muhammed Han Abdülvehhâb Kazvîni bazı karînelerden hareketle filozofun 307 (919) veya en geç 310 (922) yılında doğduğunu ileri sürer (*Şerḥ-i Hâl*, s. 24-25). Tevhîdî *el-Mukâbesât*'ta (s. 253) "Sicistânî'ye 'bir' kavramı sorulunca 371'de (981) aralarında benim de bulunduğum topluluğa şunları yazdırdı ..." der. Eserin Kahire 1929 baskısında bu ifadedeki tarih 391 (1001) olarak zikredilmekteyse de sonraki nâşirler 371 (981) yılını tercih etmişlerdir. Fakat Kahire neşrini esas alan Abdurrahman Bedevî, vefatının 391 yılından sonra olduğu düşünülünce doğumunun da IV. yüzyılın üçüncü on yılı içinde gerçekleştiğini kabul etmek gerektiğini, daha önce doğması halinde anılan tarihe kadar yaşamasının mümkün olamayacağını söyler (*Müntehabü Şivânî'l-hikme*, neşredeninin girişi, s. 7). Kaynaklarda Sicistânî'nin ölümü hakkında da bilgi yoktur. İbnü'n-Nedîm eserini 377'de (987) yazdığına ve kendisini yakından tanıdığı halde bu konuda bilgi vermediğine göre o tarihte Sicistânî'nin hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan ilim, fikir ve sanat erbabını himaye eden, Sicistânî'nin çeşitli felsefe meselelerine dair bazı risâlelerini kendisine takdim ettiği vezir Adudüddeve 372'de (983) öldüğünde hâmisiz kalan filozofun maddî sıkıntılar çektiğini talebesi Tevhîdî anlatmaktadır (*el-İmtâ'*, I, 30-31). Bu da onun daha sonraki bir tarihte vefat ettiğinin kanıtı sayılabilir. Bağdatlı İsmâil Paşa kaynak zikretmeden filozofun 410 (1019) yılı civarında öldüğünü söylüyorsa da (*He-diyyetü'l-'ârifîn*, II, 60) bu bilgi güvenilir değildir. Sonuç olarak Sicistânî'nin IV. yüzyılın son on yılında (XI. yüzyıl başları) öldüğü söylenebilir (Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-İmtâ'*, I, 29, dipnot 1).

İslâm medeniyetinin altın çağı olarak kabul edilen IV. (X.) yüzyılda yaşayan Sicistânî o dönemin ilmî, fikrî ve edebî özelliklerini temsil kudretine sahip bir şahsiyet olmakla birlikte bir gözünün sakat ve geçirdiği cüzzamdan dolayı yüzünün çirkin olması sebebiyle kaynaklar onu evine kapayan bir kişi diye tanıtır. Ancak talebesi ve dostu Tevhîdî toplum ve devlet hayatındaki gelişmelerden, ilmî ve edebî muhitlerdeki tartışmalardan hocasını haberdar ederek onun dış dünya ile ilişkisini sağlıyordu (İbnü'l-Kiftî, s. 283). Düşünürün bu